

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

УДК 338.48:711.455:914/919
JEL E22, L74, O18, R31

DOI: 10.26906/EiR.2025.4(99).4161

ЗНАЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Марія Володимирівна Ільїна*, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник, головний науковий співробітник
Юлія Борисівна Шпильова**, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи Національної академії наук України

*ORCID 0000-0002-5555-1614

**ORCID 0000-0003-0220-004

© Ільїна М.В., 2025

© Шпильова Ю.Б., 2025

Стаття отримана: 18.11.2025

Стаття прийнята: 12.12.2025

Стаття опублікована: 26.12.2025

Вступ. Метою функціонування туристично-рекреаційної галузі є надання послуг населенню за умов одночасного збереження природних ресурсів, біологічного та ландшафтного різноманіття, їхнього раціонального використання і відновлення. У такий спосіб галузь виконує економічну, соціальну та екологічну функцію. Оскільки розміщення природних ресурсів, необхідних для функціонування туристично-рекреаційної сфери, є нерівномірним в межах територій громад або регіонів, цей фактор суттєвою мірою визначає спрямованість місцевої або регіональної економічної політики. Прикордонним територіям так само притаманне різноманіття щодо наявного туристично-рекреаційного потенціалу, інфраструктури, видів туризму та обсягу залученої робочої сили. Як наслідок, недостатньо виважена політика може спричинити виснаження природних ресурсів, а недовикористання туристично-рекреаційного потенціалу призведе до недоотримання надходжень до місцевого бюджету.

Наявність на території громади природно-заповідного об'єкту спричиняє суттєві відмінності у плануванні та здійсненні туристично-рекреаційної діяльності, що має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, природно-заповідний режим означає жорсткі екологічні обмеження, з іншого – сприяє поширенню популярності туристичної атракції. Ще більш варіативною політика розвитку галузі та місцевих громад є у випадку, коли природоохоронні території мають міжнародне значення або є складовими транснаціональних природних резерватів. Економічний ефект у цьому випадку спрогнозувати досить складно, а соціальне значення визначається для кожної природоохоронної території окремо. Для України одним із найважливіших природно-заповідних об'єктів, що особливим чином впливають на економічний стан та розвиток громад є Міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати».

Огляд останніх досліджень та публікацій. Згідно з Дж. Еуженіо-Мартіном та Дж. Кампос-Сорією [1], туристично-рекреаційним ресурсам притаманні кілька спільних рис: вони є невід'ємною частиною території, на якій розташовані; є багатофункціональними і визначають обсяг та види послуг, які надає індустрія;

справляють мультиплікативний економічний ефект у випадку використання ресурсів можуть використовуватися збалансовано в умовах функціонування інших галузей – у т.ч. сільського господарства та видобувної промисловості. Туризм і рекреація справляють особливий вплив на розвиток місцевих громад, сприяючи зростанню надходжень до бюджету та пожвавлюючи економічну діяльність загалом. Згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [2], особливий природоохоронний статус територій забезпечує екологічно сприятливий режим функціонування туристично-рекреаційної сфери та збереження біорізноманіття. Водночас прикордонні громади мають більше економічних можливостей та кращі фінансові показники у порівнянні з ізольованими та віддаленими територіями, про що свідчать попередні дослідження М. Хвесика, М. Ільїної, Ю. Шпильової [3–4].

Значення збереження й охорони заповідних територій підтверджено Конвенцією про охорону світової культурної і природної спадщини [5], а Східно-Карпатський біосферний заповідник включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як такий, що має особливу цінність. Конвенція про охорону світової культурної і природної спадщини була ухвалена у 1972 році; документ визначає природну спадщину як «природні об'єкти або чітко окреслені природні території, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, естетики, збереження та природної краси» (стаття 1). Слід зауважити, що кожна з держав-учасниць Конвенції задля забезпечення збереження й охорони природної спадщини, розташованої на її території, зобов'язана проводити політику, спрямовану на надання природно-заповідним територіям певних функцій у житті місцевих громад та їх інтеграцію у місцеві та регіональні програми розвитку (стаття 5). Міжнародне співробітництво визнано ефективним інструментом забезпечення збереження природної спадщини (стаття 7).

Визнання Східно-Карпатського біосферного заповідника як об'єкта світової природної спадщини відбулося завдяки міжурядовій науковій програмі ЮНЕСКО «Людина та біосфера». Метою програми є поєднання зусиль природничих та соціальних наук для поліпшення середовища проживання людини та захисту природних екосистем та «сприяння інноваційним підходам до економічного розвитку, які є соціально та культурно прийнятними та екологічно сталими» [6]. В межах Програми створено цілу мережу таких об'єктів, що мало на меті сприяти досягненню гармонії між людьми та природою для цілей сталого розвитку, подолання бідності та поліпшення добробуту.

Природоохоронний статус ЮНЕСКО, багаторівнева структура управління та транскордонне розташування Східно-Карпатського біосферного заповідника зумовлюють вибір об'єкта дослідження для порівняльного аналізу внеску індустрії туризму та рекреації у розвиток прикордонних громад. Порівняльний аналіз є основним методом дослідження; описовий підхід застосовано для представлення просторової структури складових природно-заповідного об'єкта; співставний аналіз основних економічних та фінансових показників здійснено з метою визначення економічної ефективності туристично-рекреаційної діяльності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні особливого соціально-економічного значення транснаціональних природно-заповідних об'єктів для розвитку туристично-рекреаційної діяльності та прикордонних громад на прикладі міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», розташованого на території Польщі, Словацької Республіки та України.

Основний матеріал і результати. Міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати» – це природоохоронна територія з особливим статусом згідно з Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Рис. 1). Площа заповідника складає 2 132,11 км² та охоплює 1 087,24 км² території Республіки Польща, 407,78 км² Словацької Республіки та 580,36 км² України. Після входження до складу заповідника української території Східно-Карпатський біосферний резерват став першим у світі тристороннім заповідником такого типу [7]. Резерват складається з трьох національних природних парків на кордоні трьох країн:

- у Польщі – Бешадського національного парку (польск. – Bieszczadzki Park Narodowy) та двох сусідніх ландшафтних парків – Ціснянсько-Ветлінського (Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy) та Долини Сяну (Park Krajobrazowy Doliny Sanu);
- у Словаччині: Національного парку Полонини (словак. – Národný Park Poloniny) та навколишніх територій;
- в Україні: Ужанського національного природного парку на Закарпатті та Надсянського регіонального ландшафтного парку у Львівській області [8].

Українська частина Східних Карпат – Карпатський біосферний заповідник – увійшов до складу світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО у 1992 році. Є одним із найбільших природоохоронних об'єктів в Україні, включає найвищу вершину країни гору Говерлу (2 061 м) та географічний центр Європи. Розташований в межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Берегівського районів Закарпатської області і

Рис. 1. Карта Східно-Карпатського біосферного заповідника

Джерело: [8]

складається з 8 територіально ізольованих масивів: Свидовецького, Чорногірського, Кузій-Трибушанського, Мармароського, Угольсько-Широколужанського, Долини нарцисів, а також двох ботанічних заказників державного значення – «Чорна Гора» та «Юліївська Гора». Дубові гаї, букові, ялинові та сосново-вільхові ліси, субальпійські та альпійські луки формують 90% території заповідника. Є місцем проростання понад тисячі видів вищих судинних рослин та проживання 64 видів ссавців і 173 видів птахів. 64 види рослин та 72 види тварин занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку.

Згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [2], територія заповідника має чотири функціональні зони – заповідну, буферну, антропогенних ландшафтів та регульованого заповідного режиму. Заповідна зона включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу. У заповідній зоні забороняється проведення рубок головного користування та всіх видів поступових та суцільних рубок, вирубування дуплястих дерев, добування піску та гравію. Буферна зона – це території, виділені з метою запобігання негативного впливу господарської діяльності на прилеглих територіях. Зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності, однак у цій зоні заборонено мисливство. У межах території біосферних заповідників також можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму.

Зонування територій заповідника здійснюється з метою збереження біорізноманіття й обмеження господарської діяльності. Одним із об'єктів, що потребує особливого природоохоронного режиму, є Долина нарцисів. Вона розміщена на висоті 175–185 м над рівнем моря серед Хустсько-Солотвинської котловини і займає площу 256,5 га. Особливою цінністю цього об'єкта є наявність найбільшої у Європі популяції рідкісного високогірного виду нарцису вузьколистого [9]. Ця популяція віднесена до критично загрожуваних рослин (перша категорія рідкості). У межах об'єкта охороняються лучно-болотні комплекси, які є унікальними для європейського континенту.

Рекреаційне навантаження на об'єкт є суттєвим – щороку Долину нарцисів у період цвітіння квітів відвідує до 18 тисяч осіб (понад 40% відвідувачів заповідника), і кількість туристів постійно зростає. Пік відвідування об'єкта припадає на травень, і самі в цей період під час екскурсій трапляються випадки зривання та витоптування нарцисів. М. Карабінюк, О. Бур'яник та ін. [10] зазначають, що найбільше рекреаційне навантаження спостерігається улітку в районах Чорногори, Свидівця, вздовж берегів високогірних озер.

Туристично-рекреаційна діяльність на території заповідника регламентована, і це відображає перелік рекреаційних послуг, які надаються на території Чорногірського, Богдан-Петроського, Кевелівського, Петрос-Говерляньського, Трибушанського, Марамороського, Рахів-Берлибаського, Кісванського, Угольського, Широколужанського, Кузійського відділень та Долини нарцисів (табл. 1).

Таблиця 1

Вартість туристичних послуг Карпатського біосферного заповідника у 2025 році, дол. США

Послуга	На 1 дорослу особу, на 1 добу
Пішохідна екскурсія маркованими маршрутами й екологічними стежками без супроводження гіда-екскурсовода	2,00
Пішохідна екскурсія маркованими маршрутами й екологічними стежками для організованих туристичних груп понад 100 осіб	1,50
Пішохідна екскурсія маркованим маршрутом та до еколого-освітнього центру «Музей нарцисів» у період масового цвітіння квітів	2,00
Екскурсія до водоспаду «Здоров'я» та мінерального джерела	0,75
Екскурсія по території Дендропарку	1,25
Екскурсія до водоспаду «Труфанець»	0,75
Екскурсія до Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах (без супроводження гіда-екскурсовода)	1,00
Екскурсія до еколого-освітнього центру «Центр Європи»	1,00
Екскурсія до водоспаду «Лихий»	2,00
Екскурсія до інформаційно-туристичних центрів «Карпатська форель» та дослідного форелевого господарства	1,00

Джерело: розрахунки авторів за даними Карпатського біосферного заповідника [11]

Організація й облаштування екологічних стежок і туристичних маршрутів на ділянках об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО здійснюються для збереження української частини об'єкта «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Враховуючи важливе міжнародне значення Карпатського біосферного заповідника, при проведенні екскурсій на його території передбачено надання послуг гіда-екскурсовода англійською та німецькою мовами. В цілому перелік туристичних атракцій заповідника є подібним до тих, які надають у польській та словацькій частинах Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати»: музей екології гір та історії природокористування у Рахові, еколого-освітні центри «Музей нарцису» у Хусті та «Центр Європи» у Діловому, інформаційно-туристичні центри «Високогір'я Карпат» біля підніжжя Говерли, «Карпатська форель» у Костилівці, «Кевелів» у Квасах та «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» в Малій Угольці, 20 екотуристичних маршрутів, 4 екологічні стежки та стаціонарні місця для короткочасного кемпінгу.

Наявність такого важливого природного об'єкта на території області посилює зацікавленість місцевих органів влади та мешканців регіону у розвитку туризму та рекреації. Одним із поштовхів до цього стало утворення у 2017 р. на прилеглих до заповідника землях території сталого розвитку (транзитної зони) площею 136,9 тис. га. Поряд із територією біосферного заповідника розташовано 20 населених пунктів, в яких проживає понад 100 тисяч осіб. І хоча адміністрація заповідника надає можливість місцевому населенню на спеціально відведених територіях випасати худобу, заготовляти дрова, сіно, дикорослі плоди, ягоди та гриби, туристично-рекреаційна діяльність обмежена законодавством.

Попри значну біологічну цінність заповідника та різноманіття туристичних атракцій, вартість відвідування є невеликою, особливо враховуючи значні витрати на утримання цього природоохоронного об'єкта. Так, щорічний бюджет на утримання Карпатського біосферного заповідника становить 525 тис. дол. США. Частина цих витрат йде на утримання персоналу, що включає 263 особи: інженерно-технічні й адміністративні працівники – 33 особи, науковці – 18 осіб, працівники інформаційного центру – 5 осіб, охорона – 103 особи, інші працівники – 104 особи [12].

З огляду на невисоку вартість туристично-рекреаційних послуг заповідника та часті випадки неорганізованого туризму, слід очікувати, що витрати на утримання заповідника можуть перевищувати обсяг надходжень за надані ним послуги. З метою захисту природного середовища та додаткової підтримки місцевих громад деякі науковці у сфері економіки природокористування (наприклад, С. Бортник, О. Ковтонюк, І. Кравчук та ін. [13]) наголошують на необхідності розширення меж Карпатського біосферного заповідника шляхом включення до його складу верхньої частини водозбірного басейну р. Чорна Тиса у Свидовецький заповідний масив. Розширення заповідника має сенс з огляду на декілька аспектів. Зокрема, щороку в Українських Карпатах з'являється все більше велосипедних маршрутів (на сьогодні – близько 50). Більшість таких маршрутів розташовані вздовж кордонів України та Словаччини, деякі є спільними для Польщі та Словацької республіки, але немає жодного, який би об'єднував

усі три країни. Тому Н. Панків та І. Яжевич слушно пропонують продовжити велосипедний маршрут Снина-Словаччина до Ужанського національного природного парку, об'єднавши таким чином усі три країни, які формують Міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати» [14].

Бещадський національний парк у Польщі займає високогірні території Бещадських гір та включає луки, високогірну рослинність, букові ліси, масиви горобини та зеленої вільхи. Фауна Бещадських гір, представлена популяціями ведмедів, європейського бізона та рисі, є найчисельнішою у країні. Ці тварини включені до Карпатського Червоного списку видів, що перебувають під загрозою зникнення, і знаходяться під суворим захистом та моніторингом [15]. Відвідувачам парку надаються послуги кінного туризму, годування гуцульських коней (табл. 2), та пішохідного туризму до Полонини Ветлінської (10 км, 1228 м над рівнем моря), Полонини Царинської (9 км, 1297 м над р.м.), Тарніки (14 км, 1346 м над р.м.), Галича (19 км, 1333 м над р.м.), Пшислупа (10 км, 785 м над р.м.), Малої Равки (1271 м над р.м.) та Великої Равки (10 км, 1304 м над р.м.).

Парк розташований поблизу таких туристичних атракцій: гірський туристичний центр «Зелений будиночок» в Устшикі Гурне, Бещадська лісова залізниця в Тісні, історико-краєзнавчий центр та кінотеатр артхаусного кіно у Затворниці, оглядова вежа у Єленійоватому, демонстраційна ферма європейського зубра та центр сприяння лісовому господарству в Мучному, Бещадський історичний музей у Чарній Гурні, Оглядова вежа на Корбанії, заповідники «Синевир», «Голобоже», «Криве», «Гульське», «Весняна хуртовина», «Навколо Мучного».

Таблиця 2

Вартість туристичних послуг у Бещадському національному парку Польщі у 2025 р., дол. США

Послуга	На 1 дорослу особу
Вхідний квиток	2,60
Відвідування Музею історії природи	6,50
Кінна прогулянка на 1 день	10,30
Годування 1 коня	7,80
Оренда велосипеда, на 1 год.	2,60
Пожертви на реалізацію програм захисту тварин, поновлення й очищення доріжок та іншу діяльність:	
Захист рисей	2,60
Захист вовків	5,20
Захист ведмедів	13,00

Джерело: розрахунки авторів за даними Бещадського національного парку [15]

Попри вражаюче біорізноманіття, належний рівень облаштування та величезну територію польської частини Міжнародного резервату «Східні Карпати», деякі автори стверджують, що біосферні заповідники у Польщі є не стільки справжніми, скільки віртуальними природоохоронними об'єктами. Окремі резервати не визначені на законодавчому рівні і, відповідно, не включені до місцевих програм просторового планування, а у випадку транскордонного біосферного резервату «Східні Карпати» відсутня реальна міжнародна співпраця між країнами, про що, зокрема, зазначають Б. Ражка та М. Хелдак [16].

Площа Національного парку «Полонини» у Словацькій Республіці становить 29 тис. 805 га, у т.ч. 10 тис. 975 га особливої природоохоронної зони [17]. Включає букові ліси та луки, які є місцем проживання 198 видів птахів та 55 видів ссавців. Природне різноманіття зумовлюють 74 види, що знаходяться під загрозою зникнення, 46 рідкісних видів та ще 6 мігруючих видів під загрозою зникнення. 37 ендеміків постійно проживають на території парку або мігрують із сусіднього польського Бещадського національного парку – наприклад, бізон та лось.

Найпоширенішими рослинами у парку є льон та клематис. Ліси охоплюють 90,6% площі. Це переважно дуб, граб, клен, липа, осока. 64 види рослин занесені до Червоної книги Словаччини, 89 види перебувають під захистом, 325 є видами, що перебувають під загрозою або рідкісними видами. Подібно до Бещадського національного парку у Польщі та Ужанського національного природного парку в Україні, у національному парку «Полонини» переважають праліси. Для їхнього захисту було створено шість національних природних резерватів. «Полонини» включають такі туристичні атракції: гірська вершина Кременець (1221 м над рівнем моря), первісні ліси, стародавні дерев'яні церкви, величезна популяція великих лісових тварин (вовків, ведмедів, зубрів, лосів, а також диких котів), водоток Уличка поблизу словацько-українського державного кордону (200 м над рівнем моря), Ряба Скала, водоспади Оренічова Скала та Над Медовою Бабою (10 м), мінеральне джерело Кисла Вода та псевдокарстова печера під мисом Стінська поблизу села Збой.

«Полонини» є найменш відвідуваним парком у країні, забезпечуючи незначний обсяг надходжень до місцевого бюджету. Дж. Шпулєрова, В. Піскова та Н. Матушикова [18] звертають увагу на недостатньо ефективну координацію між науковими проектами та роботою адміністрації парку. Брак фінансування для проведення досліджень і низький рівень поширення їх результатів перешкоджають формуванню у суспільства розуміння справжньої цінності цієї природно-заповідної території.

Подальший співставний аналіз цих природно-заповідних об'єктів потребує декількох методологічних зауваг. Ключовий етап будь-якого порівняльного дослідження полягає у визначенні категорій (індикаторів, параметрів), за допомогою яких здійснюватиметься порівняння. Методологічною складністю є те, що одні й ті ж категорії у різних країнах можуть визначатися по-різному, і це суттєво ускладнює крос-культурні дослідження.

Дослідники зауважують, що порівняльні дослідження мають на меті визначення, аналіз та синтез подібностей, відмінностей і тенденції щодо двох або більше випадків з певною метою. Як правило, порівняльні дослідження об'єднують якісні та кількісні методи; А. Кван-Хазі та Л. Слоун [19] зазначають, що правильний вибір показників має при цьому вирішальне значення. Огляд публікацій, що представляють результати досліджень впливу туризму на розвиток громад, дає змогу визначити декілька підходів до вибору таких показників. Наприклад, для порівняльного аналізу економічної ефективності функціонування туристичних об'єктів з метою їх включення у регіональні плани розвитку А. Буссадор, Б. Баурман, М. Матракас та ін. [20] пропонують обирати показники стану навколишнього природного середовища, обсяг туристів, частка внеску туризму у місцеву економіку, якість управління (визначається за додатковими критеріями або на основі опитувань), а також рівень життя місцевих мешканців. Такий підхід дає змогу не лише удосконалювати плани розвитку громад з урахуванням потенціалу природних туристичних об'єктів, але й поліпшувати розподіл державних ресурсів та приватних інвестицій ресурсів з урахуванням принципів сталого розвитку. Дослідження С. Санді та М. Баптісти [21] демонструють доцільність урахування тривалості функціонування туристичних об'єктів та маршрутів, а також мотивації та очікування туристів.

З огляду на результати проведеного дослідження, для порівняльного аналізу впливу транснаціональних природоохоронних об'єктів (або їхніх складових – прикордонних національних природних парків) на туристичну індустрію, місцеву економіку та навколишнє природне середовище, доцільно обирати такі показники (табл. 3):

- площа природних заповідників;
- держави-учасниці та рік присвоєння природоохоронного статусу ЮНЕСКО;
- внесок у місцеву економіку (частка та обсяг надходжень у бюджет громади від діяльності, що проводиться на території природоохоронного об'єкта);
- кількість та походження відвідувачів;
- основна мета функціонування природоохоронного об'єкта (згідно зі статутом та місцевими і регіональними планами та стратегіями розвитку);
- співвідношення економічних вигод від функціонування об'єкта і пов'язаних із цим витрат.

Таблиця 3

**Аналіз значення туристично-рекреаційної діяльності
на території Східно-Карпатського біосферного заповідника для місцевих громад**

Залученість місцевих громад	Зазвичай до туристично-рекреаційної діяльності систематично залучені лише декілька мешканців невеликих сіл навколо парку, які виготовляють сувеніри та надають окремі послуги – проживання та громадського харчування
Економічний ефект	Незначний; зазнає великих коливань протягом року залежно від сезону з піком активності улітку і максимальним зниженням активності взимку
Джерело туристів	Основні відвідувачі – місцеві туристи
Обсяг відвідувань	Невеликий, інколи кількість працівників перевищує чисельність відвідувачів
Первинна мета заповідання територій	Охорона та захист природної спадщини
Співвідношення екологічних та економічних цілей	Екологічний ефект від функціонування природних об'єктів суттєво превалює над економічної ефективністю та внеском у добробут місцевих громад

Джерело: складено авторами на основі дослідження

Незначний рівень доходів від туристично-рекреаційної діяльності, що провадиться на території національних природних парків Східно-Карпатського біосферного заповідника, зумовлює обмежений економічний вплив цих природоохоронних об'єктів на добробут місцевих громад. Це свідчить про те, що велика природна цінність об'єкта, свідченням якої є міжнародний природоохоронний статус ЮНЕСКО, сама по собі не є запорукою отримання громадами будь-яких суттєвих економічних вигод – попри те, що в цілому прикордонні громади мають суттєво більший потенціал розвитку у порівнянні з віддаленими [4].

Висновки. Національні природні парки, що формують міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати», мають незначний внесок у економіку прикордонних громад через невеликий обсяг туристично-рекреаційної діяльності. Важливий міжнародний природоохоронний статус об'єкта та переважання екологічної цінності територій над можливими вигодами від туризму є факторами, що і надалі обмежуватимуть економічну політику та надходження до місцевих бюджетів від туристичної індустрії. Це суперечить гіпотезі, що великі транскордонні та прикордонні природні парки та заповідники суттєво впливають на місцеву економіку та створюють потужні стимули для розвитку громад. Це також суперечить результатам попередніх досліджень, згідно з якими прикордонні громади зазвичай мають кращі можливості для розвитку порівняно з віддаленими. Більше того, це твердження протирічить поширеній у регіональних стратегіях розвитку концепції, що розташування природного парку чи заповідника в межах території громади є суттєвою економічною та соціальною перевагою, оскільки доходи від туризму та рекреації формують вагомую частку надходжень до місцевих бюджетів.

Фокус на екологічних цілях та збереженні біорізноманіття потребує відповідних стратегій управління – у т.ч. з урахуванням можливостей подальшого розширення площі природоохоронних об'єктів. Парадоксальним чином перспективи розширення територій національних природних парків за умов збереження консервативної політики щодо розвитку туризму та рекреації здатні ускладнити подальший економічний розвиток прикордонних громад. Зарядити цьому може активна державна політика розвитку туризму, рекреації та залучення іноземних туристів. Адже індустрія туризму здатна не лише зміцнювати економіку громад завдяки надходженням до бюджету, але й створювати нові робочі місця та сприяти зростанню добробуту місцевих мешканців. Іншими словами, природоохоронні території та об'єкти, де проводиться туристично-рекреаційна діяльність, можуть перетворитися на актив, що надасть поштовх для довготривалого розвитку громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Eugenio-Martin J., Campos-Soria J. Economic crisis and tourism expenditure cutback decision. *Annals of Tourism Research*. 2014. Vol. 44. P. 53–73. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.08.013>
2. Про природно-заповідний фонд України : Закон України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
3. Khvesyk M., Ilyina M., Shpylova Y.. State and Prospects for the Development of Territorial Communities in the Ukrainian-Polish Borderland. Polish-Ukrainian Borderland as an Area of Transformation. Eds. Miszczuk A, Shubalyi O. Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin. 2025. Available at: https://wydawnictwo.umcs.eu/js/elfinder/files/Ebook/Borderlands_internet.pdf
4. Piina M. Better Located Municipalities: Comparing Frontier Communities in Brazil and Ukraine. *Economics & Education*. 2025. Vol. 10 (1). P. 29–38. DOI: <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2025-1-4>
5. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. UNESCO website. Available at: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
6. Man and the Biosphere Program. UNESCO website. Available at: <https://www.unesco.org/en/mab>
7. EUNIS – Site Factsheet for Carpathian Biosphere Reserve. European Environment Agency. Available at: <https://eunis.eea.europa.eu/sites/UA940001>
8. Карпатський біосферний заповідник. Офіційний сайт. URL: https://cbr.nature.org.ua/new_e.htm
9. П'ятирічний план заходів на 2024–2028 роки. Додатки до проекту організації території Карпатського біосферного заповідника та охорони його природних комплексів : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 14.10.2024 р. № 1271. Карпатський біосферний заповідник. Офіційний сайт. URL: <https://kbz.in.ua/>
10. Karabiniuk M., Burianyk O., Roman L., Karabiniuk Y. Recreational and Tourist Activities in the Carpathian Biosphere Reserve: Dynamics, Current State and Development Problems. *Man and Environment. Issues of Neoeology*. 2021. Vol. 35. P. 115–130. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2021-35-11>
11. Про надання платних рекреаційних послуг Карпатським біосферним заповідником у 2024 році : наказ Карпатського біосферного заповідника від 10.04.2024 р. №91. Карпатський біосферний заповідник. Офіційний сайт. URL: <https://kbz.in.ua/>
12. Carpathian Biosphere Reserve. European Environmental Agency. Official website. Available at: <https://eunis.eea.europa.eu/sites/UA940001>
13. Bortnyk S., Kovtonyuk O., Kravchuk I., Lavruk T., Ostrikova V., et al. The Chorna Tysa drainage basin is the perspective area to extend the borders of the Carpathian Biosphere Reserve. *Physical Geography and Geomorphology*. 2018. Vol. 90 (2). DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2018.2.12>

14. Pankiv N., Yazhevich I. Cycling tourism in the cross-border part of the Carpathians on the example of the Transboundary Biosphere Reserve “Eastern Carpathians”: current state and development prospects. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2024. Vol. 32 (4). P. 816–831. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112372>
15. Bieszczady National Park. Official website. Available at: <https://bdpn.gov.pl/bieszczady-national-park>
16. Raszka B., Heldak M. Implementation of Biosphere Reserves in Poland–Problems of the Polish Law and Nature Legacy. *Sustainability*. 2023. Vol. 15 (21). P. 15305. DOI: <https://doi.org/10.3390/su152115305>
17. Poloniny National Park. Official website. Available at: <https://poloniny.fussion.info>
18. Špuleroová J., Piscová V., Matušicová N. The Contribution of Scientists to the Research in Biosphere Reserves in Slovakia. *Land*. 2023. Vol. 12 (3). P. 537. DOI: <https://doi.org/10.3390/land12030537>
19. The SAGE Handbook of Social Media Research Methods. 2nd edition. Ed. by A. Quan-Haase, L. Sloan. SAGE Publications Ltd. 2022. 768 p.
20. Bussador A., Bauermann B., Matrakas M., et al. DTI BR model applied in Foz do Iguaçu, Brazil, for its transformation into a smart tourism destination. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. 2023. Vol. 7 (2). P. 2152. DOI: <https://doi.org/10.24294/jipd.v7i2.2152>
21. Sandi S., Baptista M. Detours of tourism in the Iguassu: Falls binational tourist destination. *Revista Hipótese*. 2024. Vol. 10. P. e024002. DOI: <https://doi.org/10.58980/eiaerh.v10i00.435>

REFERENCES:

1. Eugenio-Martin J., Campos-Soria J. (2014) Economic crisis and tourism expenditure cutback decision. *Annals of Tourism Research*, vol. 44, pp. 53–73. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.08.013>
2. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrayiny [On the Nature Reserve Fund of Ukraine : Law of Ukraine]. Official web-portal of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
3. Khvesyuk M., Ilyina M., Shpyliova Y. (2025) State and Prospects for the Development of Territorial Communities in the Ukrainian-Polish Borderland. Polish-Ukrainian Borderland as an Area of Transformation. Eds. Miszczuk A, Shubalyi O. Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin. Available at: https://wydawnictwo.umcs.eu/js/elfinder/files/Ebook/Borderlands_internet.pdf
4. Iliina M. (2025) Better Located Municipalities: Comparing Frontier Communities in Brazil and Ukraine. *Economics & Education*, vol. 10 (1), pp. 29–38. DOI: <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2025-1-4>
5. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. UNESCO website. Available at: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
6. Man and the Biosphere Program. UNESCO website. Available at: <https://www.unesco.org/en/mab>
7. EUNIS – Site Factsheet for Carpathian Biosphere Reserve. European Environment Agency. Available at: <https://eunis.eea.europa.eu/sites/UA940001>
8. Karpatskyy Biosfernny Zapovidnyk [Carpathian Biosphere Reserve]. Official website. Available at: https://cbr.nature.org.ua/new_e.htm
9. Piyatrychnyy plan zakhodiv na 2024–2028 roky. Dodatky do proektu orhanizatsiyi terytoriyi Karpatskoho biosferneho zapovidnyka ta okhorony yoho pryrodnykh kompleksiv : nakaz Ministerstva zakhystu dovkillya ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny vid 14.10.2024 no. 1271 [Five-year action plan for 2024–2028. Appendices to the project for the organization of the territory of the Carpathian Biosphere Reserve and the protection of its natural complexes: order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine at October 14, 2024, No. 1271]. Karpatskyy biosfernny zapovidnyk [Carpathian Biosphere Reserve]. Official website. Available at: <https://kbz.in.ua/>
10. Karabiniuk M., Burianyk O., Roman L., Karabiniuk Y. (2021) Recreational and Tourist Activities in the Carpathian Biosphere Reserve: Dynamics, Current State and Development Problems. *Man and Environment. Issues of Neoecology*, vol. 35, pp. 115–130. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2021-35-11>.
11. Pro nadannya platnykh rekreatsiynykh posluh Karpatskym biosfernym zapovidnykom u 2024 rotsi : nakaz Karpatskoho biosferneho zapovidnyka vid 10.04.2024 no. 91 [On the provision of paid recreational services by the Carpathian Biosphere Reserve in 2024: order of the Carpathian Biosphere Reserve at April 10, 2024, No. 91]. Karpatskyy biosfernny zapovidnyk [Carpathian Biosphere Reserve]. Official website. Available at: <https://kbz.in.ua/>
12. Carpathian Biosphere Reserve. European Environmental Agency. Official website. Available at: <https://eunis.eea.europa.eu/sites/UA940001>
13. Bortnyk S., Kovtonyuk O., Kravchuk I., Lavruk T., Ostrikova V., et al. (2018) The Chorna Tysa drainage basin is the perspective area to extend the borders of the Carpathian Biosphere Reserve. *Physical Geography and Geomorphology*, vol. 90 (2). DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2018.2.12>
14. Pankiv N., Yazhevich I. (2024) Cycling tourism in the cross-border part of the Carpathians on the example of the Transboundary Biosphere Reserve “Eastern Carpathians”: current state and development prospects. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, vol. 32 (4), pp. 816–831. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112372>
15. Bieszczady National Park. Official website. Available at: <https://bdpn.gov.pl/bieszczady-national-park>
16. Raszka B., Heldak M. (2023) Implementation of Biosphere Reserves in Poland – Problems of the Polish Law and Nature Legacy. *Sustainability*, vol. 15 (21), p. 15305. DOI: <https://doi.org/10.3390/su152115305>
17. Poloniny National Park. Official website. Available at: <https://poloniny.fussion.info>
18. Špuleroová J., Piscová V., Matušicová N. (2023) The Contribution of Scientists to the Research in Biosphere Reserves in Slovakia. *Land*, vol. 12 (3), p. 537. DOI: <https://doi.org/10.3390/land12030537>

19. The SAGE Handbook of Social Media Research Methods (2022) 2nd edition. Ed. by A. Quan-Haase, L. Sloan. SAGE Publications Ltd. 768 p.
20. Bussador A., Bauermann B., Matrakas M., et al. (2023) DTI BR model applied in Foz do Iguaçu, Brazil, for its transformation into a smart tourism destination. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, vol. 7 (2), p. 2152. DOI: <https://doi.org/10.24294/jipd.v7i2.2152>
21. Sandi S., Baptista M. (2024) Detours of tourism in the Iguassu: Falls binational tourist destination. *Revista Hipótese*, vol. 10, p. e024002. DOI: <https://doi.org/10.58980/eiaerh.v10i00.435>

УДК 338.48:711.455:914/919

JEL O13, Q26, R14

Ільїна Марія Володимирівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник, Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи Національної академії наук України. **Шпильова Юлія Борисівна**, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник, Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи Національної академії наук України. **Значення транснаціональних природних парків для розвитку територіальних громад.**

У статті представлено результати дослідження особливостей, умов функціонування та перспектив розвитку транснаціональних природних парків, а також їхній вплив на розвиток місцевих громад. Дослідження ґрунтується на порівняльному аналізі природоохоронних об'єктів Східно-Карпатського біосферного заповідника, розташованого на межі Польщі, Словачької Республіки та України. Обґрунтовано низку спільних факторів, що визначають розвиток туризму та рекреації в національних парках цих країн; обґрунтовано ключові показники, які дають змогу визначити економічний вплив природно-заповідних об'єктів на місцеву економіку. Зроблено висновок, що великі транскордонні природні парки та прикордонні заповідники суттєво впливають на місцеву економіку та можуть надавати поштовх розвитку прикордонних громад. Розташування природного парку або заповідника в межах території громади є для останньої суттєвою економічною та соціальною перевагою, оскільки туризм здатен генерувати суттєву частку доходів місцевих бюджетів.

Ключові слова: туризм, рекреація, природоохоронна територія, громада, місцевий розвиток.

UDC 338.48:711.455:914/919

JEL O13, Q26, R14

Mariia Ilna, Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher, Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. **Yuliia Shpyliova**, Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher, Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. **Meaning of transnational natural parks for the development of territorial communities.**

The article presents the results of the study on status, peculiarities, and further perspectives for the development of transnational nature parks. The impact of natural reserves on the economy and well-being of close local communities is assessed. The study relies on a comparative analysis of natural areas of the Eastern Carpathian Biosphere Reserve, which is located on the border of Poland, the Slovak Republic, and Ukraine. The purpose of the study is to substantiate the social and economic role of transnational nature reserves for the development of the tourism industry and frontier communities. The number of relevant indicators has been chosen for the comparative analysis of the impact of transnational nature reserves on tourism, the local economy, and the environment. Area of nature reserves, participating states, UNESCO nature reserve status time, impact on a local economy (like revenues to a community's budget due to activities carried out in a nature reserve site), the number and origin of visitors, the main purpose of a site's reservation in accordance with a statute and regional plans and strategies of local development, and the cost/benefit ratio are the appropriate variables for the comparative study. Indicators on the environment, number of tourists, incomes, and employment of inhabitants are parameters to assess the economic capacity of nature reserves, either current or future. It is concluded that the low incomes from tourism and recreation carried out in the national natural parks of the East Carpathian Biosphere Reserve define why the impact of these nature sites on the well-being of local communities is limited. This evidences that the great natural value of a site and its UNESCO international nature conservation status are not enough to provide substantial economic benefits for communities. It contradicts earlier findings that usually border communities have much greater capacity for development compared to remote ones. It also denies the idea that the location of a natural park or reserve within the territory of a community is a significant economic and social advantage, since income from tourism and recreation means revenues to local budgets.

Key words: tourism, recreation, nature reserve, community, local development.